

Mirosław Korecki

Mennica w średniowiecznej Chojnie

Rocznik Chojeński 2, 51-66

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mirosław Korecki*

Iserlohn (Niemcy)

MENNICA W ŚREDNIOWIECZNEJ CHOJNIE

1. Margrabia Ludwik I Starszy (1323–1351)

766 lat temu, w roku 1244 pojawia się pierwszy raz w dokumentach nazwa miejscowości „Konigesberge” (Chojna)¹. Po przekazaniu ziemi chojeńskiej („terra Konigesberge”) w 1267 r. przez biskupów brandenburskich margrabiom brandenburskim miasto otrzymało prawo wolnego handlu (*Marktrecht*) i sądownictwa. Wówczas było głównym miastem Nowej Marchii.

W dokumentach archiwalnych znajdziemy informację, że margrabia Ludwik I z bawarskiego domu Wittelsbachów nadał 13 września 1335 r. prawo otwarcia mennicy w Chojnie. Prawo to otrzymał Walther Verwer, mieszczanin z Myśliborza (Soldin)². 28 stycznia 1340 r. na miej-

* Mirosław Korecki – numizmatyk, kolekcjoner, hobbysta-archeolog. Z wykształcenia spawacz, od 1986 roku pracuje w koncernie metalowym w Nadrenii-Westfalii jako kontroler spawów osi do ciężarówek Mercedes.

¹ Dokument w: *Codex Diplomaticis Brandenburgensis* (dalej: CDB), Hrsg. A.F. Riedel, Bd. XIX, Berlin 1860, s. 173, nr I; O dokumencie zob. P. Migdalski, *Dokument księcia pomorskiego Barnima I z 1244 roku z darowizną wsi Nawodna dla zakonu templariuszy, zawierającej pierwszą wzmiankę o Chojnie*, w: *Chojna i okolice na przestrzeni wieków*, red. R. Skrycki, Chojna-Zielona Góra 2008, s. 9–13.

² E. Bahrfeldt, *Das Münzwesen der Mark Brandenburg*, Berlin 1895, tabl. I, s. 50, dok. nr 130.

sce zarządcy mennicy chojeńskiej powołano mincmistrza Falce (Valco)³. 19 stycznia 1344 r., margrabia Ludwik I. dzierżawę mennicy na okres 6 lat nadaje Heinrichowi Bollo. Po upływie tego czasu dzierżawa przechodzi na 13 lat w ręce braci Nicolasa i Johanna Ungelderów („monetam civitatis nostre Koningesbergh”)⁴. 6 marca 1344 r. dochody z mennicy przyznano w docenieniu zasług niejakiemu Nicolsaowi von Bork⁵. 27 kwietnia 1345 r. odnotowano, że margrabia Ludwik I oddał na 6 lat (do 1351 r.) zarządzanie mennicą dla Heine Franke, mieszczaninowi ze Stendal i Jakubowi Zweth z Chojny⁶. 1 stycznia 1350 r. margrabia Ludwik I potwierdził w Gorzowie mincerzowi Jakubowi Zweth, prawo wybicia denarów („denariorum brandenburgensium”) z 400 grzywien czystego srebra⁷. W tym samym roku mincerza oskarżono o fałszowanie monety, za co został wydalony z kraju⁸.

W 1345 r. margrabia Ludwik zaproponował coroczne wycofywanie monet z obiegu i wymianę ich na nowe. Było to spowodowane stratą ćwierci wartości dla osoby wymieniającej (za 100 starych denarów otrzymywano 75 nowych). Liczba wybijanych denarów z jednej grzywny stopniowo zwiększyła się do 340 sztuk. W rzeczywistości margrabia Ludwik I planował podwyższyć wybijanie denarów z jednej grzywny na 720 sztuk. Zyski, jakie miało mu to przynieść, wynosiłyby 212 procent z każdej przebitej grzywny srebra⁹.

Sprzeciw stanów uniemożliwił zrealizowanie tego planu. Mimo tego pod koniec jego panowania zwiększono liczbę do 420 denarów z jednej grzywny. Za panowania tego władcy, trwającego 28 lat, zostały wybite duże ilości denarów, które pochodziły z wielu mennic.

³ Tamże, tabl. I, s. 50, dok. nr 132.

⁴ CDB, s. 206, nr LVI.

⁵ Tamże, s. 207, nr LVIII.

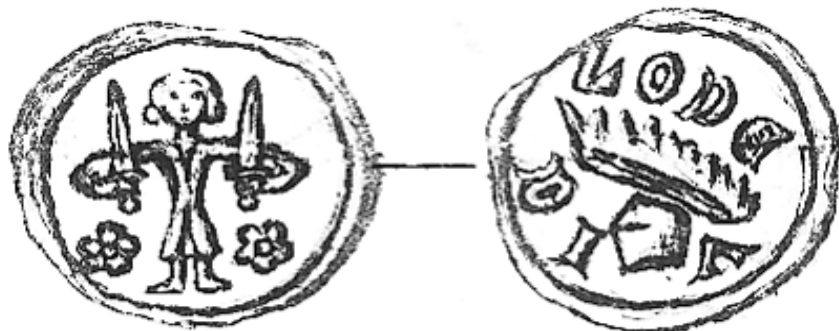
⁶ Tamże, s. 208, nr LX.

⁷ Tamże, s. 218, nr LXXXVI.

⁸ Tamże, s. 221, nr LXXXI.

⁹ E. Bahrfeldt, dz. cyt., tabl. I, s. 235.

Jak do tej pory, tylko jedna odmiana denara została mu przypisana. Było nanimi margrabiego i został wybity lepszą techniką. Codomiejsca wybicia, to 100-procentowej gwarancji nie ma, przypuszczenia kierują się ku mennicy w Spandau.



619

W katalogu Bahrfeldta (dalej: Bahrf.), odmiana tego denara znajduje się pod nr. I – 619¹⁰.

Awers: między dwoma rozetkami stojący margrabia z mieczami, rewers: napis wokół hełmu LODE-V-IC. Waga między 0,5–0,65g., średnica – 15mm.

2. Margrabia Ludwik II Rzymianin (1351–1365).

Dokumenty archiwalne mówią m.in., że 17 grudnia 1351 r. mennicę chojeńską przejęli bracia i kuzyni Mörner (Morner)¹¹. Z wcześniejszych dokumentów wynika, że niejaki Henning Frise otrzymał pozwolenie na bicie monet i z niewyjaśnionych powodów zostało ono natychmiasto-

¹⁰ Tamże, tabl. I, s. 235; tabl. XVIII, dok. nr 619.

¹¹ Tamże, tabl. I, s. 51, dok. nr 139.

wo cofnięte. Mimo to Frise pojawia się ponownie jako zarządca mennicy w 1356 roku¹². 27 lutego 1352 r. odnowiono zeszłoroczne przywileje dla rodziny Mörner¹³.

Mieszkańcom kraju położonego po drugiej stronie Odry rygorystycznie nakazano przyjmowanie i wydawanie monety bitej w mennicy chojeńskiej¹⁴.

6 marca 1356 r. margrabia Ludwik II przekazał mennicę na 30 lat braciom Frise (Vrissen) z Eberswalde oraz mieszczanom Brunowi Goldschmidt (Goltsmedt) i Clausowi Lyst (Clawis Lysten) z Frankfurtu. Jako wcześniejsi właściciele mennicy (1344) są tutaj także wymieniani bracia Ungelder¹⁵. 3 kwietnia 1356 r. Margrabia Ludwik II wydał zarządcy mennicy zezwolenie na przebicie 50 grzywien srebra¹⁶ a 15 kwietnia tego roku przepisał dochody z mennicy chojeńskiej swojemu chirurgowi Borchardowi z Berlina¹⁷.

Za panowania margrabiego Ludwika II zwiększyła się potrzeba wybicia znacznej ilości denarów. Do istniejących dzierżawionych mennic z czasów panowania Ludwika I (nowomarchijskie: Chojna – 1335, Moryń – 1352, Myślibórz – 1340) dochodzi jeszcze jedna w 1353 r., w Mieszkowicach. W tym czasie spadła wartość denarów, których wybijano z jednej grzywny srebra 480 sztuk. Także za jego panowania wybite denary trudno przyporządkować do określonej mennicy. Tylko dwie odmiany zostały wybite z jego imieniem.

Emil Bahrfeldt wyszczególnia trzy odmiany denarów tego władcy¹⁸:

¹² Tamże.

¹³ CDB, s. 226, nr LXXXVIII.

¹⁴ E. Bahrfeldt, dz. cyt., tabl. I, s. 51, dok. nr 140.

¹⁵ Tamże, tabl. I, s. 52, dok. nr 141.

¹⁶ Tamże, dok. nr 142.

¹⁷ Tamże, dok. nr 144.

¹⁸ E. Bahrfeldt, dz. cyt.

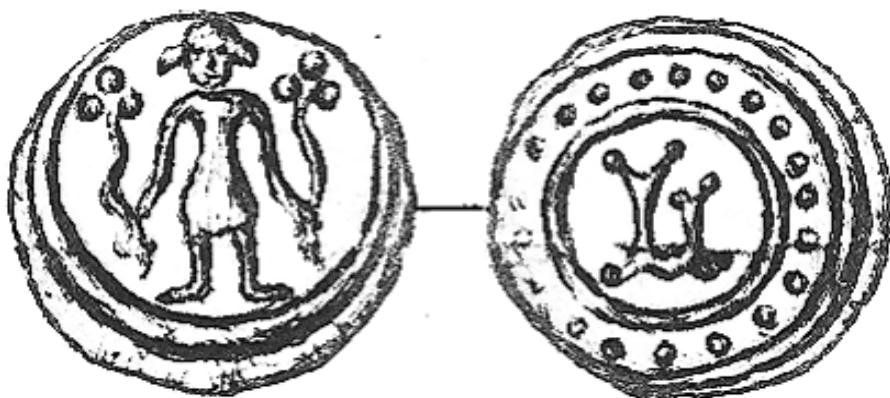
1. Bahrf. nr I-620



620

Awers: margrabia z dwiema strzałami, rewers: napis LODEVICH wokół hełmu. Waga: 0,5 – 0,67g, średnica: 15mm.

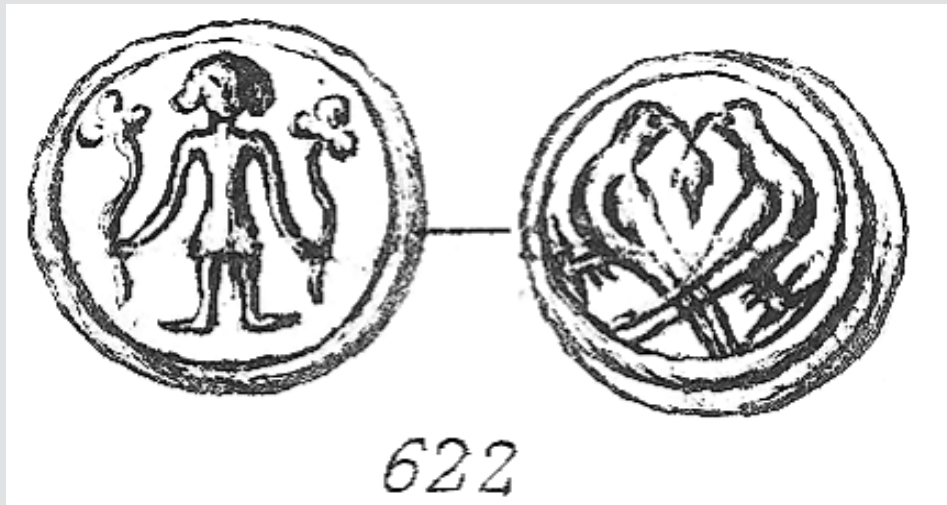
2. Bahrf. nr I-621



621

Awers: margrabia trzymający w dłoniach łodygi kwiatów, rewers: litera „L” i otaczający ją krąg z pereł. Waga: 0,58–0,61g, średnica: 16mm.

3. Bahrf. nr I-622



Awers: margrabia jak na poprzednim egzemplarzu (I-621), rewers : dwa ptaki trzymające liść w dziobach. Waga: 0,58–0,6g, średnica 15 mm.

3. Margrabia Otto VIII Leniwy (1365–1373)

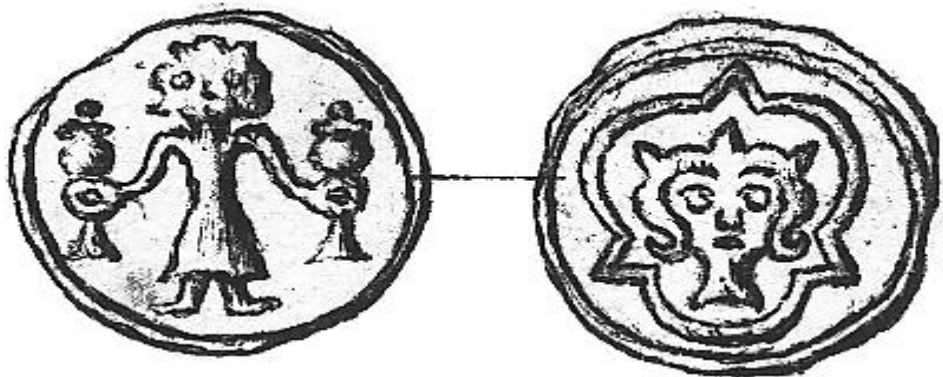
Za jego panowania sytuacja finansowa kraju pozostawała nadal krytyczna. Ten stan doprowadził w końcu do tego, że w 1369 r. margrabia Otto VIII rezygnował sukcesywnie do praw zwierzchności nad staromarchijskimi mennicami.

Wybijane za jego panowania denary, na których była umieszczona korona, względnie ukoronowany margrabia, zostały uznane za wyrób mennicy chojeńskiej. XIX-wieczny badacz numizmatyki Bernhard von Köhne powołał się na starą miejską pieczęć, na której widnieje ukoronowana głowa¹⁹. W roku 1365 mennica została na 103 lata zamknięta.

Odmiany denarów z mennicy chojeńskiej tego władcy:

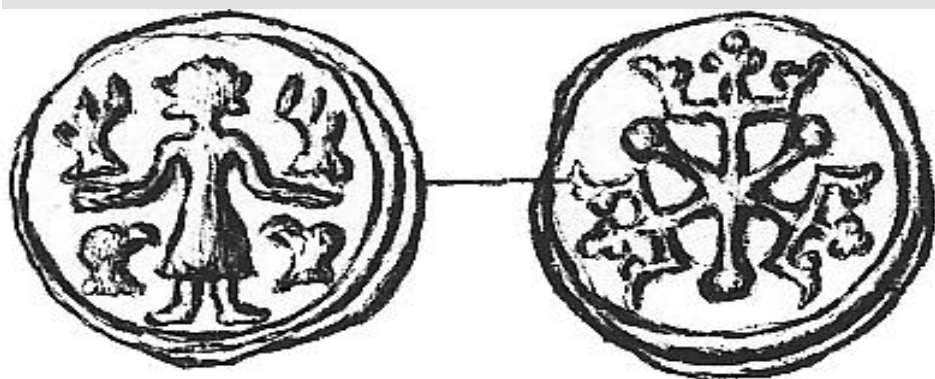
1. Bahrf. nr I-678

¹⁹ Tamże, tabl. I, s. 248; tabl. XXVI, dok. nr 45.



Awers: margrabia z dwoma pucharami (?), rewers: ukoronowana głowa panującego w oprawie z trzech łuków i trzech szpic. Waga: 0,57–0,63g, średnica: 14mm.

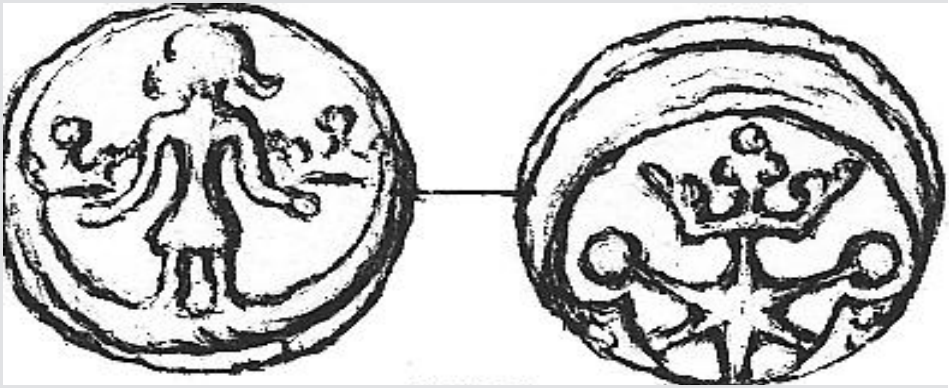
2. Bahrf. nr I-679



Awers: Margrabia pomiędzy dwoma skrzydłami i dwoma orlimi głowami, rewers: sześcioramienna gwiazda z trzema koronami i trzema kulami ob-
sadzonymi na przemian. Waga: 0,49–0,78g, średnica: 14mm.

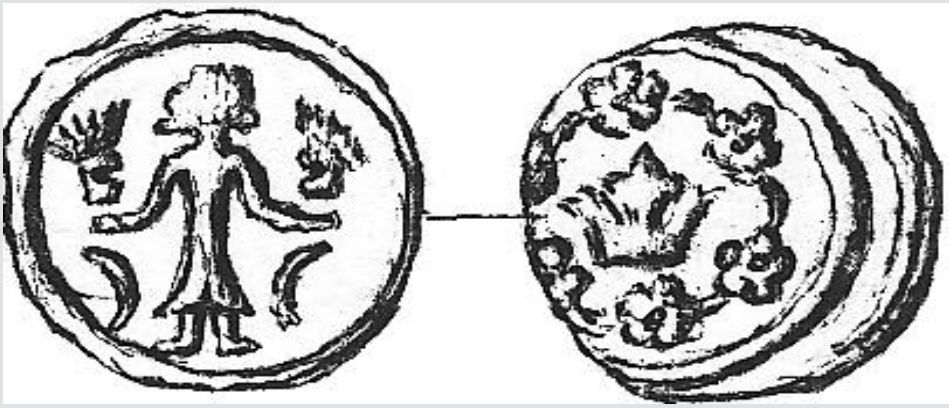
3. Bahrf. nr I-680

Awers: margrabia trzymający dwie korony, rewers: tak samo, jak na poprzednim egzemplarzu (I-679). Waga : 0,58g / średnica : 14mm.



(Egzemplarz ten jest unikatem i znajdował się jedynie w XIX-wiecznym zbiorze Emila Bahrfeldta).

4. Bahr. nr I-681



Awers: margrabia z dwoma hełmami i dwoma łukami, rewers: korona w wieńcu z róż. Waga: 0,59–0,67g, średnica: 15mm.

5. Bahr. nr I-682

Awers: margrabia z kluczami, rewers: korona, nad nią dwie orle głowy, pod nią dwa hełmy. Waga: 0,53–0,64g, średnica: 15,5 mm.

4. Fryderyk II Hohenzollern (1440-1470)

Ponowne otwarcie mennicy w Chojnie nastąpiło 14 lipca 1468 roku. Michael Hemelporte (Himmelpforte) został zarządcą mennicy, w której wybijał fenigi brakteatowe, kwartniki i grosze według przeprowadzonej 25 czerwca 1463 r. reformy menniczej²⁰.

Z powodu olbrzymiego finansowego obciążenia, które było spowodowane wciąż nowymi wojnami brandenbursko-pomorskimi (1468/1469), postanowiono na początku 1470 r. obniżyć stopę menniczą ustanowioną w 1463 roku. Do monet srebrnych dodano więcej miedzi, aby wybić ich większą ilość; potrzebne były na opłacenie żołdu wojskom wystawionym do obrony Nowej Marchii przed Pomorzanami. Numizmatyk i znawca monet Emil Bahrfeldt przeprowadził próbę zawartości kruszcu groszy z mennicy chojeńskiej, stwierdzając 10% ubytek srebra²¹. W roku 1463 na złotego guldena przypadało 30 marchijskich groszy, a w roku 1470 już 33 tych groszy. Najpóźniej na początku roku 1470 wstrzymano wybijanie marchijskich groszy i fenigów brakteatowych. W sierpniu 1468 r. książę pomorski Eryk II najechał ze swoim wojskiem tereny Nowej Marchii, podchodząc aż pod mury Chojny. Do lata następnego roku toczyły się walki o miasto aż do otrzymania rozkazu od cesarza (14 lipca 1469 r.), aby wstrzymać walki i zawrzeć rozejm między Pomorzanami a Brandenburczykami. Podczas oblężenia Chojny czynny udział w obronie miasta brali także mieszkańcy. Przypuszcza się, że powodem tych walk było wstrzymanie lub bardzo małe emisje produkcji menniczej, dlatego monety pochodzące z tej mennicy należą dzisiaj do rzadkich egzemplarzy numizmatycznych.

W skarbie monet z Rowu koło Myśliborza znajdowało się 12 egzemplarzy fenigów brakteatowych z mennicy chojeńskiej (kilka odmian stempli). Kwartniki brandenburskie Fryderyka II (bite w Chojnie

²⁰ Tamże, tabl. I, s. 24.

²¹ Tamże, s. 52–53.

i w Prenzlau) występują dość powszechnie w XVI-wiecznych znaleziskach z Pomorza Zachodniego. Znaleziska tej monety wskazują, że długo utrzymały się w obiegu, niemal do połowy XVI wieku. Spotyka się je również w znaleziskach skandynawskich.

Rodzaje monet bitych w chojeńskiej mennicy.

Grosz – z jednej grzywny srebra miało być wybijanych 92 sztuki, waga wynosiła 2,54g. Po zbadaniu wagi groszy z mennic brandenburskich wynika, że waga tych groszy jest zróżnicowana: bite w Brandenburgu ważą – 2,32g, w Havelbergu – 2,33g, w Rathenow – 2,39g, w Chojnie – 2,25g. Z zestawienia tego wynika, że zarządcy mennic nadużywali proceduru obniżania wagi groszy, co wiązało się z większymi dla nich dochodami. Grosze wybite w mennicy chojeńskiej były najlżejszymi, jakie wybito za panowania Fryderyka II. Dzisiaj są to bardzo rzadkie „perelki numizmatyczne”

Kurs waluty brandenburskiej z połowy XV w. przedstawiał się następująco:

| | Grosz marchijski | Fening brakteatowy | Kwartnik |
|---------------------|------------------|--------------------|----------|
| Reński złoty gulden | 30 | 240 | 312 |
| Grosz marchijski | | 8 | 10,4 |
| Fening brakteatowy | | | 1,3 |

Awers: u góry krzyż rozdzielający napis – FREDERICVS.D.G.IMPI. ELECTOR (Fryderyk z Bożej Łaski Cesarza Elektora). Pośrodku wiszący na tasiemce herb orła w tarczy (przeważnie występują odmiany z rozetkami

1. Bahrf. nr II-40 (grosz)



po bokach tarczy orła). Rewers: u góry krzyż rozdzielający – MONETA. NO.MARCh.KOINGSBER (moneta nowa marchijska, Chojna). Pośrodku krzyż z czterema herbami w rogach: 1 – herb Hohenzollernów; 2 – gryf księstwa szczecińskiego; 3 – herb Norymbergi, 4 – herb Hohenzollernów.

E. Bahrfeldt wyszczególnia 11 wariantów stempli groszy chojeńskich:

Ten rzadko występujący w znaleziskach grosz, został znaleziony w okolicach Pyrzyc w 2007 roku.

Kwartnik (niem. *Vierchen*): z jednej grzywny srebra wychodziło około 600 sztuk, co dawało wagę 0,39 g. Kwartniki chojeńskie są bardzo podobne do kwartników pomorskich i dlatego łatwo je pomylić. Kwartniki były specyficznym pomorskim rodzajem pieniądza. Przyjmuje się, że ich naśladownictwo w Chojnie miało na celu ułatwienie stosunków pieniężnych pomiędzy Nową Marchią a Pomorzem.

1. Bahrf. nr II-27a-g (kwartnik)

Awers: głowa orła skierowana w lewo, wokół napis przedzielony trójlistkiem – F.D.G.I.E.II.N – początek napisu pokrywa się z tytułem pa-

Adlerschild zwischen ✧—✧ Rf. Kreuz mit vier Wappenschildern.

| | |
|---|------------------------------------|
| a° ✧+FRIDERICVS • D • G • IMP • ELECTOR | ✧ HORATT • DO • HTRCh • KONIGSBAR' |
| b° _____ | _____ ER |
| c° ✧ FR _____ | _____ |
| d _____ | _____ BER |
| e ✧+ _____ OR | _____ BOR |
| f ✧ FR _____ O' | _____ BAR' |
| g ✧+ _____ | _____ S • BER |
| h ✧ FR _____ | _____ • KIRGSBER |
| i ✧+ _____ OR | _____ BAR |
| k _____ | _____ BERG |
| l° _____ OR | _____ |



nującego, lecz do końca nie został jeszcze rozszyfrowany: F=Fridericus. D= Dei. G=Gratia. I= Imperii. E= Elektor (Fryderyk z Bożej łaski cesarski elektor). Przy odmianach kwartników II-27f, końcowa litera „K”, świadczy o mennicy Königsberg (Chojna). Rewers: gryf kroczący w lewo w perełkowej obwódce. Długi krzyż pod gryfem nie występuje na wszystkich odmianach.

Odmiany wg Bahrfeldta:



* Obok wariantu kwartnika podano, w jakim zbiorze się znajdował

| | |
|---|-------------------------------|
| a* ⚘ F°D°G°I°Q°II°R | Sammlung Blaschke in Stettin. |
| . . . G°I°Q°II°R | Meine Sammlung. |
| . . . G°I°Q°II°. | M. S. |
| b* ⚘ F°D°G°I°H° . °R° | Sammlung Blaschke. |
| ⚘ F°D°G°I° . . R° | M. S. |
| c* ⚘ F°B°G°I°H° II °R° II° | Sammlung Blaschke. |
| ⚘ . °B°G°I°H° II °R° II° | M. S. |
| ⚘ F°B°G°I° . . °II° | Sammlung Blaschke. |
| a, b, c mit langem Kreuze unter dem Greifen. | |
| d* . . °B°G°I°H° II °R°I' | M. S. |
| Mit ★ vor dem Adlerkopfe und ★ nebst vier o um den Greifen. | |
| e ⚘ F°B°G°I°H° II °R° | Sammlung J. Lange in Potsdam. |
| Mit sechs Ringeln um den Greifen gruppirt. | |
| f* F°D°G°I° ⚘ II °R° II°K° | Sammlung J. Lange. |
| F°D°G°I° ⚘ II R° II°K° | Sammlung Blaschke. |
| F°D°G°I° ⚘ . R° II°K° | M. S. |
| F°D . I ⚘ II°R° II°K° | M. S. |
| F°D° . °I ⚘ II°R° II° . ° | Sammlung Blaschke. |
| F°D . . . II°R° II°K° | Sammlung Blaschke. |

1. Bahrf. nr II-11



Orle fenigi brakteatowe (*Adlerhohlpfennige*, złac. *bractea* – blaszka) to srebrne monety środkowoeuropejskie, używane od XII do XVIII w., bite jednostronnie z bardzo cienkiej blaszki na miękkiej podkładce, skutkiem czego wyobrażenie widoczne jest po jednej stronie wypukło, po drugiej wklęsło. Tzw. orle fenigi brakteatowe z mennicy chojeńskiej powinny mieć wagę około 0,32g. i średnicę między 15,5 – 17,5 mm. Występujące różnice wagowe zbadanych brakteatów są nieuniknione.

Awers: orzeł z łapami i głową z wyciągniętym językiem, skierowaną w prawo. W każdym skrzydle po trzy pióra. Obwódki radialne zawierają przeważnie od 17 do 24 promieni. Nad głową orla w obwódce radialnej litera „K” (Königsberg, występuje kilka odmian stempli).

Literatura :

- E. Bahrfeldt, *Das Münzwesen der Mark Brandenburg*, Berlin 1895.
 A. Mikołajczyk, *Leksykon Numizmatyczny*, Warszawa – Łódź 1994.
 E. Neumann, *Brandenburg-preußische Münzprägungen – unter der Herrschaft der Hohenzollern – 1415-1918*, Köln 1998.
 T. Szczurek, *Skarb monet z XV i XVI wieku z Rowu k. Myśliborza*, Gorzów Wlkp. 1994.
 J.A. Szwagrzyk, *Pieniądz na ziemiach polskich X–XXw.*, Wrocław, Warszawa, Gdańsk, Łódź, 1990.

L. Tewes, *Brandenburgisches Kriegsgeld 1470/72*, Numismatisches Nachrichten Blatt, November 2009.

A. Weyl, *Die Paul Henckelsche Sammlung Brand.-Preußischer Münzwesen der Mark Brandenburg*, Berlin 1877 (reprint Berlin 1987).

Mittelalterliche Königsberger Münzstätte

Das Münzrecht bekam Königsberg in der Neumark am 12.9. 1335 vom Markgraf Ludwig I. aus dem Hause Wittelsbach. Der erste Verwalter der Münzstätte war ein Bürger aus Soldin, Walter Verwer. Im Laufe der Jahre hatte die Münzstätte viele Pächter und Münzer, unter anderem wirkten hier lange Zeit Nicolas und Johanna Ungelder.

Unter der Regentschaft Ludwig I, die 28 Jahre währte, prägte man hier viele unterschiedliche Denaren aber nur eine von ihnen ist mit dem Markgrafen verbunden.

Unter den Ludwig II. wurde die Münzstätte durch die Gebrüder und Vettern Mörner geführt (1351). Denaren, die in dieser Zeit geprägt wurden, kann man nur unter großen Schwierigkeiten einer konkreten Münzstätte zuordnen. Nur 2 Denaren kann man mit Ludwig II. verbinden. Die Tatsache, dass sein Name auf den Münzen steht, belegt dies.

Der letzte Herrscher aus dem Hause Wittelsbach, bei dem das Münzregal für die Königsberger Münzstätte lag, war der Markgraf Otto VIII.. Auf den von ihm geprägten Denaren, von denen es 5 Arten gibt, waren eine Krone und ein bekrönter Monarch zu sehen. 1365 wurde die Münzstätte für 100 Jahre stillgelegt.

Friedrich II. von Hohenzollern (1468) wiederbelebte sie, ihr Verwalter war nun Michael Hemelporte. Unter dem Grafen Friedrich prägte die Münzstätte Adlerhohlpfennige - Vierchen und Groschen – angepasst an die Münzreform aus dem Jahre 1463. Häufige Kriege,

die mit Pommern geführt wurden, sind die Ursache dafür, dass die in Königsberger Münzstätte geprägten Münzen heute eine numismatische Rarität sind.